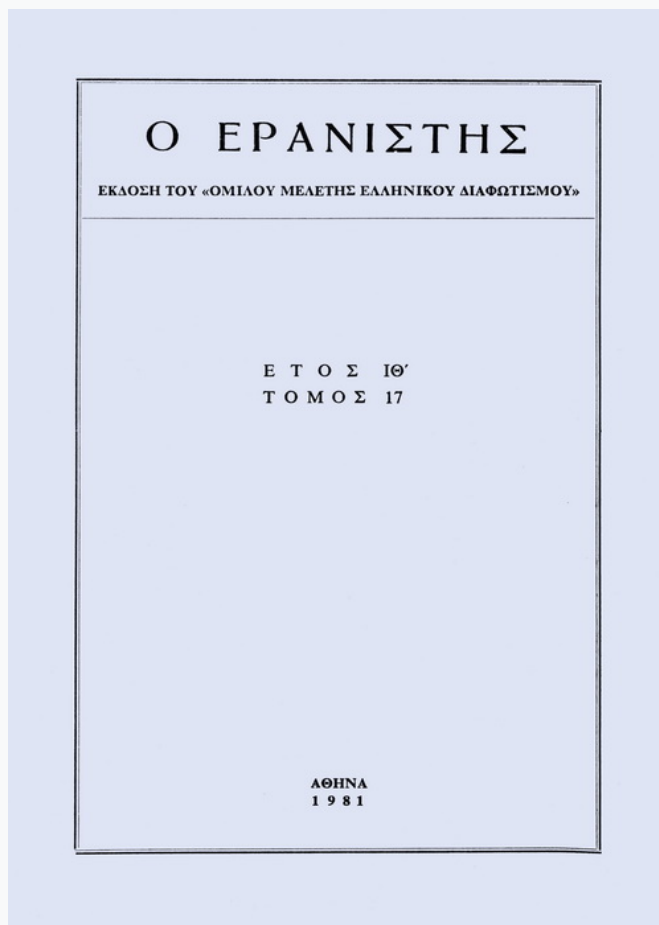

The Gleaner

Vol 17 (1981)

Βιοτεχνίες βαφής στην Αγιά και αγορές πρώτης ύλης (1780-1800)

Μαρία Σταματογιαννοπούλου

doi: [10.12681/er.308](https://doi.org/10.12681/er.308)

To cite this article:

Σταματογιαννοπούλου Μ. (1981). Βιοτεχνίες βαφής στην Αγιά και αγορές πρώτης ύλης (1780-1800). *The Gleaner*, 17, 130–145. <https://doi.org/10.12681/er.308>

**ΒΙΟΤΕΧΝΙΕΣ ΒΑΦΗΣ ΣΤΗΝ ΑΓΙΑ
ΚΑΙ ΑΓΟΡΕΣ ΠΡΩΤΗΣ ΥΛΗΣ
(1780 - 1800)**

I.

Ἡ ὀριοθέτηση τοῦ πλαισίου τοῦ κειμένου ποὺ ἀκολουθεῖ γίνεται ἤδη, συνοπτικά, στὸν τίτλο· ἐρευνᾶται συγκεκριμένα ὁ τρόπος προμηθειῶν τῆς βασικῆς πρώτης ὕλης — τοῦ βαμβακεροῦ νήματος — ἀπὸ τὶς ἐπιχειρήσεις¹ βαφῆς τῆς Ἀγιάς, ἐπομένως καὶ ἡ ὀργάνωση τῆς παραγωγῆς στὸ στάδιο τῆς νηματοποίησης. Ἡ προσέγγιση γενικότερων ὁψεων τῆς τοπικῆς οἰκονομίας εἶναι ἀναγκαία, ἀν λάβουμε ὑπόψη τὸ γεγονός ὅτι κύρια ζώνη προμηθευτῶν παραμένει ἡ τοπικὴ, καθὼς ἐπίσης τῇ διαπίστωση ὅτι ἡ βιοτεχνικὴ δραστηριότητα ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ, πραγματοποιεῖται στὸν ἀγροτικὸ χῶρο. Πηγὴ, γιὰ τὸ κείμενο αὐτό, ἀποτελεῖ τὸ Θεσσαλικὸ Ἀρχεῖο² τὰ τεκμήρια ἀφοροῦν σὲ δυὸ ἐπιχειρήσεις καὶ καλύπτουν τὰ ἔτη 1782-1784 καὶ 1797-1800 ἀντίστοιχα³.

Γιὰ τὴ χαρτογράφηση τῶν οἰκονομικῶν δραστηριοτήτων στὴ Θεσσαλία κατὰ τὸ τέλος τοῦ 18ου αἰῶνα, εἰδικότερα γιὰ τὸ χάρτη τῆς βαμβακοκαλλιέργειας, ἔχουμε ἀκολουθήσει, σὲ μεγάλο βαθμό, τὴν «Μερικὴ Γεωγραφία» τοῦ Α. Φιλιππίδη⁴. Ἡ περιγραφή τοῦ χώρου, γύρω στὸ

* Τὸ κείμενο ἀποτελεῖ διεξοδικότερη ἀνάλυση μέρους τῆς ἀνακοίνωσης ποὺ ἔγινε στὸ Β' Διεθνὲς Συνέδριο Θεσσαλικῶν Σπουδῶν (Λάρισα - Βόλος, 17-21 Σεπτεμβρίου 1980) μὲ τίτλο: «Θεσσαλικὲς βιοτεχνίες βαφῆς βαμβακερῶν νημάτων (1770-1820). Οἰκονομικὲς συμπεριφορὲς καὶ ὀργάνωση τῶν προμηθειῶν τῆς πρώτης ὕλης».

1. Ἡ ἔννοια «ἐπιχείρηση» σημασιοδοτεῖ ἐδῶ τὶς συντροφίες ἢ ἐταιρεῖες· δὲν ἔχει λοιπὸν τὴν πρόθεση νὰ προσδώσει καπιταλιστικὸ χαρακτήρα στὴν βιοτεχνικὴ παραγωγή ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει· ἀποδίδει ἐνῆμεροι τὸν γαλλικὸ ὄρο «industrie» ὅπως χρησιμοποιοῦται γιὰ τὶς ἀγροτικὲς βιοτεχνίες.

2. Κατατεθειμένο στὴν Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη· στὸ ἐξῆς Θ.Α.

3. Ἄν καὶ τὸ ἀρχεῖο τῆς δεύτερης φτάνει μέχρι τὸ 1815, οὐσιαστικὰ καλύπτει τὴν περίοδο ποὺ ἀναφέρουμε.

4. Α. Φιλιππίδη, *Τὰ περισωθέντα ἔργα. Μερικὴ Γεωγραφία - Βιβλίον Ἑθιχόν*, ἐκδ. Θ. Κ. Σπεράντζα, Ἀθήνα 1978.

1814, δὲν μπορεῖ παρά νὰ ἀποδίδει μὲ σχετική ἀκρίβεια τὴν κατανομή τῶν δραστηριοτήτων δεκαπέντε καὶ τριάντα χρόνια πρὶν. Αὐτὸ δὲν σημαίνει πὼς ἀλλαγές δὲν ἔγιναν στὴ σύντομη περίοδο ποὺ περμεβάλλεται. Νομίζουμε ὥστόσο πὼς οἱ ἀλλαγές αὐτές, γιὰ παράδειγμα στὶς μορφές κατοχῆς τῆς γῆς, δὲν συνέβησαν μὲ ἀπότομο τρόπο καὶ δὲν ἀλλοίωσαν παρά σὲ μικρὸ ποσοστὸ τὸ χάρτη τῆς προηγούμενης περιόδου⁵.

Μία πρώτη προσέγγιση, μὲ βάση τὸ χάρτη δραστηριοτήτων, εἶναι ἐκείνη ποὺ θὰ κατένειμε τὸ χῶρο σὲ δύο δικηκτιπές ζώνες, μία ἀγροτική καὶ μία ἄλλη, βιοτεχνική. Θὰ ὑποστηρίζουμε στὴ συνέχεια πὼς σχηματική εἶναι αὐτὴ ἡ τυπολογία, καθὼς καὶ στὶς δύο ὑποτιθέμενες ζώνες συναντοῦμε μικτές οἰκονομίες καὶ εἰσοδήματα, βιοτεχνικὲς καὶ ἀγροτικὲς πρακτικὲς ποὺ ἐναλλάσσονται στὴ διάρκεια τοῦ ἔτους. Ἀλλῶστε, ἀποτελεῖ κύριο χαρακτηριστικὸ τῆς βιοτεχνικῆς παραγωγῆς ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ, ἡ συμμετοχὴ σὲ αὐτὴν ἀγροτικῶν πληθυσμῶν· συμμετοχὴ ποὺ ἐνέχει συμπληρωματικὴ θέση στὰ ἀγροτικῆς προέλευσης εἰσοδήματα. Ὅταν ἐπομένως ἀναφερόμαστε σὲ «βιοτεχνική» ἢ σὲ «ἀγροτική» ζώνη, κριτήριο εἶναι ἡ ἔντονη παρουσία, καί, σὲ ἄλλες περιπτώσεις, ἡ κυριαρχία τῆς μᾶς δραστηριότητας ἐπὶ τῆς ἄλλης.

II.

Τὸ βαμβάκι συνιστᾷ κατὰ τὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ 18ου αἰῶνα μία ἀπὸ τίς βασικὲς καλλιέργειες στὴ θεσσαλικὴ πεδιάδα. Ἡ ζώνη τῆς βαμβανοκαλλιέργειας ἐκτείνεται στὴ νοτιο-δυτικὴ καὶ κεντρικὴ Θεσσαλία, στὴν «ἄνω» καὶ «κάτω» θεσσαλικὴ πεδιάδα⁶. συμπίπτει σχεδὸν μὲ τὴν ζώνη τῶν δημητριακῶν. Συναντοῦμε μάλιστα σχετικὴ ἀποκλειστικότητα τῶν δύο καλλιεργειῶν⁷, σὲ μέγεθος ποὺ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἀναφεροῦμε σὲ δι-καλλιερρητική ζώνη· σχετικὴ ἀποκλειστικότητα, γιὰτὶ στὸ ἐσωτερικὸ τῆς ζώνης ὑπάρχουν περιοχὲς μὲ πιδὸ σύνθετο χάρτη παραγωγῆς —ὅπως ἡ περιοχὴ Ἀλμυροῦ— καθὼς ἐπίσης ὑποζώνες, στὰ κράσπεδα τῆς πεδιάδας, ὅπου ἡ γεωργικὴ συνδυάζεται μὲ τὴν κτηνοτροφικὴ παρα-

5. Ἡ Γεωγραφία τοῦ Α. Φιλίππιδου —πραγματικὰ «Μερική»— ἀφήνει κενὸ ὡς πρὸς τὴ δυτικὴ Θεσσαλία ἡ ἀλύψή του ἐπιχειρεῖται ἀπὸ ἄλλες πηγές, σύγχρονες καὶ μεταγενέστερες.

6. Βλ. Ν. Γεωργιάδου, Ἡ Θεσσαλία, β' ἔκδοση, Ἀθήνα 1894, σ. 46-47.

7. Ποὺ εἶναι καὶ οἱ κυρίως ἐμπορευματικὲς καλλιέργειες, προορισμένες μάλιστα γιὰ ἐξαγωγικὸ ἐμπόριο.

γωγή. Οἱ μικρὲς πληθυσμιακὲς συγκεντρώσεις συμπληρώνουν τὴν εἰκόνα τῆς ζώνης τῆς βαμβάκοκαλλιέργειας, σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν πυκνότητα τοῦ πληθυσμοῦ τῆς ἀνατολικῆς Θεσσαλίας⁸. Ἐπὶ πλέον, εἶναι ἡ ζώνη ποὺ ἔχει ὑποστῇ κατὰ κύριο λόγο τὶς ἐπιπτώσεις τῶν μεταβολῶν στὸ καθεστῶς ἰδιοκτησίας τῆς γῆς⁹.

Ἡ ζώνη τῆς βιοτεχνίας —τὴν περιορίζουμε στὴν ὕφαντουργία καὶ τὶς συναφεῖς μεταποιητικὲς δραστηριότητες, ποὺ ἐξάλλου ἀποτελοῦν καὶ τὴν κυρίαρχη βιοτεχνικὴ παραγωγή τῆς τοπικῆς οἰκονομίας— παρουσιάζει σχετικὴ διατοπικὴ ἐξειδίκευση: οἱ βιοτεχνίες ποὺ χρησιμοποιοῦν ὡς πρώτη ὕλη τὸ βαμβάκερὸ νῆμα δείχνουν τὴν μεγαλύτερη πυκνότητα στὴ βορειο-ἀνατολικὴ Θεσσαλία· οἱ βιοτεχνίες κατασκευῆς μάλλινων ὕφασμάτων ἐντοπίζονται στὴν περιοχή τοῦ Πηλίου καὶ τῆ δυτικῆς Θεσσαλίας· τὰ μεταξωτὰ ὕφασματα ἀπασχολοῦν τὸν πληθυσμὸ ὁλόκληρης τῆς ἀνατολικῆς περιοχῆς. Ἡ παρουσία τῆς βιοτεχνίας μικτῶν —συνδυασμὸς βαμβάκεροῦ καὶ μεταξωτοῦ νήματος— ὕφασμάτων, ποὺ σχεδὸν παρκαλοῦθεῖ τὸ χάρτη τῆς μεταξοκαλλιέργειας, λειτουργεῖ πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς σύμπτωσης τοῦ κύκλου τῶν βαμβάκερῶν μὲ τὸν ἀντίστοιχο τῶν μεταξωτῶν ἢ, καλύτερα, τῆς περιέκλισης τοῦ πρώτου στὸν δεύτερο. Ἡ περιοχή ποὺ σχηματίζουν οἱ δύο τελευταῖοι κύκλοι παρουσιάζει, στὸ σύνολό της, μικτὰ εἰσοδήματα· πρόκειται μάλιστα γιὰ πολυ-καλλιεργητικὴ ζώνη: τὸ χρόνο ἀπασχόλησης στοὺς ἀγροὺς καλύπτει ἡ ἀμπελοκαλλιέργεια, τὰ ὀπωροκηπευτικά, ἡ ἐλαιοκαλλιέργεια, τὸ βαμβάκι, τὰ δημητριακά, ἀγροτικὴ παραγωγή ὅνισα κατανεμημένη στὸ ἐσωτερικὸ της¹⁰.

Δὲν θὰ ἐξαντλήσουμε τὸ χάρτη δραστηριοτήτων τῆς περιοχῆς ποὺ ἐρευνοῦμε: καὶ ἔτοιμοι δὲν εἴμαστε γι αὐτό, καὶ τὸ ἐνδιαφέρον μας συγκεντρώνεται κυρίως στὴ χαρτογράφηση τοῦ βαμβάκειοῦ καὶ τῶν μεταποιητικῶν βιοτεχνιῶν. Μία πλήρης χαρτογράφηση τῶν ἐμπορευματοποιημένων καλλιεργειῶν θὰ ὑποδείκνυε, ὥστόσο, τὶς ζῶνες ποὺ παράγουν

8. Χρησιμοποιοῦμε τὰ στοιχεῖα ποὺ δίνει ὁ Α. Φιλιππίδης καὶ οἱ σύγχρονοί του καθὼς καὶ αὐτὰ — ἀρκετὰ μεταγενέστερα — τοῦ Α. Μηλιαράκη, *Ὀδοιπορικὰ Μακεδονίας, Ἡπείρου καὶ Θεσσαλίας*, Ἀθήνα 1878, 248 σ.

9. Οἱ μεταβολὲς αὐτές, στὴ Γεωγραφία τοῦ Φιλιππίδου, εἴτε ἀναφέρονται ρητὰ (ὅταν συναντοῦμε τσιφλίκια καὶ κολλήγους) ἢ ἐξάγονται ἔμμεσα (ὑπαρξὴ πύργων καὶ ἀγάρδων στὰ χωριά).

10. Ἡ βαμβάκοκαλλιέργεια περιορίζεται στὴν περιοχή τῆς Ἀγιάς (Ἀγιόκαμπο)· ἡ παραγωγή σιτηρῶν εἶναι μικρὴ σὲ ὄγκο — ὑπάρχουν ἄλλωστε χωριά εἰδικευμένα στὴν μεταφορὰ σιταριοῦ ἀπὸ τὴν πεδιάδα, σὲ βιοτεχνικά χωριά — κομπούλεις τῆς ἀνατολικῆς Θεσσαλίας (βλ. Α. Φιλιππίδης, *ὁ.π.*, σ. 131, Ν. Γεωργιάδης, *ὁ.π.*, σ. 129).

έξαγωγήμα πλεονάσματα, τήν κατανομή έντατικῶν καὶ έκτατικῶν καλλιεργείων, τίς δυνατότητες, τελικά, συμπληρωματικῶν βιοτεχνικῶν δραστηριοτήτων.

Ἡ κατανομή ποὺ προκλήθηκε, μὲ μία πρώτη προσέγγιση, βσιζόμενη στὴν κατεξοχὴν πρακτικὴ —βιοτεχνικὴ ἢ ἀγροτικὴ— πάσχει ἀπὸ μία σοβαρὰ ἔλλειψη: ἀφήνει έκτεθειμένη, μὲ τὸ νὰ μὴ τὴν συμπεριλαμβάνει στὸ χάρτη, τὴν δραστηριότητα τῆς μετατροπῆς τοῦ βαμβακιοῦ σὲ νῆμα. Οἱ πηγές, μάλιστα, δὲν ἀναφέρονται παρὰ ἐλάχιστα στὴ νηματοποίηση, προφανῶς λόγῳ τῆς στενῆς ἐξαρτημένης τῆς σχέσης πρὸς τὴν βαμβακοκαλλιέργεια. Ἄν λοιπὸν ἐπιχειρήσουμε νὰ ἐντοπίσουμε, μὲ βάση τὸν χάρτη τοῦ βαμβακιοῦ, τὴν ζώνη τοῦ νήματος, ἡ ὁποιαδήποτε διακριτικὴ γραμμὴ, ποὺ θὰ ἔχει χαραχθεῖ ἀνάμεσα στὶς δύο ὑποτιθέμενες ζῶνες —«βιοτεχνικὴ» καὶ «ἀγροτικὴ»— θὰ ἀποκτήσει τότε μεγαλύτερη ἐλαστικότητα. Ἡ ἐκλογή αὐτῆς τῆς μεθόδου χαρτογράφησης τῆς παραγωγῆς νήματος εἶναι θερμὴ γιὰτί, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τίς πηγές¹¹, τόσο οἱ βιοτεχνίες βαφῆς ὅσο καὶ οἱ ὕφαντὲς δὲν ἀγοράζουν ποτὲ ἀκατέργαστο βαμβάκι γιὰ νὰ τὸ μετατρέψουν στὴ συνέχεια σὲ νῆμα, ἀλλὰ κατευθεῖαν λευκὸ νῆμα ποὺ ἔχει παραχθεῖ στὸ χῶρο τῆς βαμβακοκαλλιέργειας¹². Εἰσβάλλει ἐπομένως στὸν χάρτη μας μία συμπληρωματικὴ βιοτεχνικὴ δραστηριότητα, στὴν κατεξοχὴν ἀγροτικὴ ζώνη, ἐξαναγκάζοντας τὸ ὑποτιθέμενο διζωνικὸ καὶ κλειστὸ σύστημα νὰ μετασχηματιστεῖ σὲ ἓνα ἄλλο, ἐξαιρετικὰ εὐέλκτο, μέσα στὸ ὁποῖο ἀγροτικὸς καὶ βιοτεχνικὸς, πεδινὸς καὶ ὄρεινὸς χῶρος λειτουργοῦν συμπληρωματικά, σὲ συνθήκες ἀμοιβαίας ἐξάρτησης καὶ σχετικῆς ὁμοιομορφίας κινήσεων.

Σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο σημειώνουμε τὰ ἐξῆς:

—ἀναφερόμαστε σὲ βιοτεχνικὴ παραγωγή γιὰ τὴν ἀγορά, ποὺ κατὰ συνέπεια διαφεύγει ἀπὸ τὸ αὐτοκαταναλωτικὸ πλαίσιο τῶν νοικοκυριῶν, σὲ ὁποιαδήποτε βαθμίδα τῆς ἐπεξεργασίας τῆς πρώτης ὕλης.

—δὲν θὰ ἦταν λάθος νὰ διακρίνουμε στὴν τοπικὴ οἰκονομία ζῶνες περισσότερο «ἀνεπτυγμένες» καὶ ζῶνες ὑποτονικὲς· ἡ παραγωγή ὥστόσο

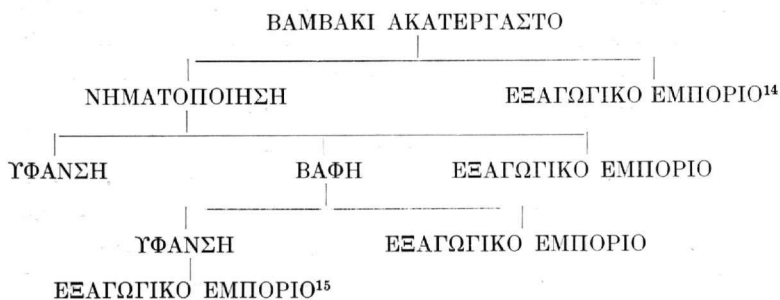
11. Θ.Α. καὶ Ἀρχεῖο Δογάνη, ποὺ ἀφορᾷ στὶς ἐταιρεῖες τῶν Ἀμπελακίων.

12. Τὸ ἀντίθετο ὑποστηρίζεται, συνήθως, ἀπὸ τοὺς περισσότερους μελετητὲς ποὺ ἀσχολήθηκαν μὲ τὸ πρόβλημα, ἐπηρεασμένους ἴσως ἀπὸ τοὺς περιγηγῆτες τοὺς τελευταίους ὅμως δὲν διακρίνει συχνὰ ἡ πιστότητα στὴ μεταφορὰ τῆς πραγματικότητας. Μόνο τὸ 1817 μία ἀμπελακιώτικη ἐταιρεία ἀγοράζει ἀκατέργαστο ντόπιο βαμβάκι μὲ τὴν προσπάθεια ἐνσωμάτωσης τῆς νηματοποίησης στὴν βαφή—γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ἔχει γίνεῖ ἀγορὰ κλωστικῆς μηχανῆς (βλ. Ἡλ. Γεωργίου, *Νεώτερα στοιχεῖα περὶ τῆς ἱστορίας καὶ τῆς συντροφίας τῶν Ἀμπελακίων ἐξ ἀνεκδότου ἀρχείου*, Ἀθήνα, 1950, σ. 79).

βιοτεχνικοῦ προϊόντος γιὰ τὴν ἀγορὰ δὲν μπορεῖ μόνη τῆς νὰ προσδώσει χαρακτηριστικὰ ἀνεπτυγμένης σχετικῆς οἰκονομίας σὲ μία περιοχὴ. Ἡ μελέτῃ τῆς ὀργάνωσης καὶ τῆς ἐμπορευματοποίησης τῆς παραγωγῆς, τῆς λειτουργίας τοῦ κεφαλαίου, τῶν μορφῶν κατοχῆς τῆς γῆς καὶ τῆς ἀγροτικῆς παραγωγῆς, τοῦ συστήματος δημογραφικῆς ἐξέλιξης, θὰ δείξει πῶς ἐνσωματώνεται στὴν τοπικὴ οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ ζωὴ ὁρισμένου τύπου βιοτεχνικὴ δραστηριότητα.

—Ἡ ταυτόχρονη ἔρευνα τῶν χώρων κυρίως ἀγροτικῆς καὶ κυρίως βιοτεχνικῆς παραγωγῆς μπορεῖ νὰ ἀποσαφηνίσει πῶς ἡ δυναμικὴ τοῦ ἐνὸς ἐπιδρᾷ καὶ ἐπηρεάζει τὸν ἄλλο. Γιὰ παράδειγμα, ποιὲς εἶναι οἱ ἐπιπτώσεις τοῦ ἐξαγωγικοῦ ἐμπορίου τῆς θεσσαλικῆς ἀγροτικῆς παραγωγῆς ἐπὶ τῆς βιοτεχνίας καὶ κατὰ πόσο οἱ ἀλλαγές στὸ καθεστῶς ιδιοκτησίας τῆς γῆς προσδιόρισαν τὴν τύχη τοῦ βιοτεχνικοῦ προϊόντος; Ἀντίστροφα ἐάν, καὶ μὲ ποιοὺ τρόπον ἡ βιοτεχνικὴ παραγωγή —καὶ στὴν περίπτωσή μας αὐτὴ ποὺ προσρίζεται σὲ ἀπομακρυσμένες ἀγορές— ἐπηρεάζει τοὺς ὅρους ἀγροτικῆς παραγωγῆς, ἢ σὲ ποιοὺ βαθμὸ ἡ ζήτηση πρώτης ὕλης ἀπὸ τὶς τοπικὲς βιοτεχνίες λειτουργεῖ σὰν παράγοντας ἀλλοίωσης τῶν συνθηκῶν ποὺ ὑπάρχουν στὴν τοπικὴ ἀγορά;

Οἱ δρόμοι μεταποίησης¹³ τοῦ θεσσαλικοῦ βαμβακιοῦ παρουσιάζουν τὸ ἐξῆς σχῆμα:

13. Μεταποίησης στὸ τοπικὸ πλαίσιο· ἂν συμπεριλάβουμε καὶ τὴν μεταποίηση ποὺ τὸ ὀθωμανικὸ βιοτεχνικὸ προϊόν ὑφίσταται στὴν κεντρικὴ Εὐρώπη, θὰ διαπιστώσουμε ἴσως πῶς τὸ «τελικό» προϊόν φθάνει στὸ Νέο Κόσμο, στὶς ἀμερικανικὲς ἀποικίες τῆς Ἰσπανίας (βλ. W. Leake, *Travels in Northern Greece*, III, Λονδίνο 1835, 387.

14. Τὸ ὅποιο ἀποτελεῖ δραστηριότητα ὅχι μόνον εὐρωπαίων, ἀλλὰ καὶ ἐλλήνων ἐμπόρων· ἀνάμεσα στοὺς τελευταίους συναντοῦμε καὶ τὶς ἐταιρεῖες βαφῆς νημάτων, ὅπου τὸ ἐμπόριο βαμβακιοῦ ἀποτελεῖ παράλληλη δραστηριότητα· βλ. τὴν περίπτωσή τῆς συντροφικῆς Μαγαλιῶς Χατζηγεωργίου τῆς Ἀγιάς, τὸ 1783, Θ.Α./59, 60, 62, 42, 47, 55.

15. Ἀσήμαντο σὲ ὄγκο (Θ.Α./62, 59, 55, 38, 30).

Είδαμε πρὶν πὼς στὴ ζώνη τῆς κυρίως ἀγροτικῆς παραγωγῆς τὸ βαμβάκι καὶ τὰ σιτηρὰ μυριάζονται — γενικὰ — τὸν χῶρο καλλιέργειας. Ἄν λάβουμε ὑπόψη τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἴδια ἔκταση γῆς, γιὰ τὰ προϊόντα σιτάρη καὶ βαμβάκι, δίνει ἀντίστοιχα χρηματικὲς ἀποδόσεις τῆς τάξης 1:2 ἢ 1:3¹⁶, καθὼς ἐπίσης καὶ ὅτι ἡ σχέση κίνητης τῶν τιμῶν βαμβακιοῦ καὶ νήματος, στὴν περίοδον ποὺ ἐξετάζουμε, παρουσιάζεται μὲ τὰ ἴδια μεγέθη¹⁷, θὰ θεωρήσουμε ὡς ἀπίθνη τὴν ὑπαρξὴ ἐξειδίκευσης στὸ ἐπίπεδον τῆς νηματοποίησης, στὸ ἐσωτερικὸ αὐτῆς τῆς «ἀγροτικῆς» ζώνης¹⁸. Στρεφόμενοι κατὰ συνέπεια, στὴν ἐποχικὴ ἀπασχόληση τῶν ἀγροτικῶν πληθυσμῶν σὲ πλεονασματικῶν τύπου οἰκονομικὴ δραστηριότητα, θὰ ἀπορρίψουμε τὴν ὑπόθεση τῶν τριῶν ἐπιπέδων — ἐπίπεδον βαμβακιοῦ, νήματος, μεταποιητικῆς βιοτεχνίας: πρόκειται, ὅπως καὶ οἱ πηγὲς ὑποδεικνύουν μὲ σαφήνεια, γιὰ δύο ἐπίπεδα — ἓνα ἐπίπεδον παραγωγῆς βαμβακιοῦ καὶ νήματος καὶ ἓνα δεύτερον, τῆς βιοτεχνίας ποὺ χρησιμοποιοῦν ὡς πρώτη ὕλη τὸ βαμβάκερὸ νῆμα.

III.

A'.

Κατὰ τὴν περίοδον 1782-1784, ὁπότε καὶ διαθέτουμε στοιχεῖα γιὰ τὴν συντροφιά τοῦ Μαγαλιῶ Χατζηγεωργίου τῆς Ἀγιάς, ἡ καλλιέργεια βαμβακιοῦ στὴ θεσσαλικὴ πεδιάδα δίνει δύο χρόνια πλούσιας καὶ ἓνα χρόνον φτωχῆς ἐσοδείας, λόγω τῆς ὑπερβολικῆς ξηρασίας (1782-1783¹⁹ καὶ 1784 ἀντίστοιχα)²⁰. Ἄν παρακολουθήσουμε τίς ἐκτιμήσεις τῶν ἰδιῶν τῶν ἐπιχειρηματικῶν μας, διαπιστώνουμε τὴν ἐξῆς — φαινομενικὴ — ἀντίφαση: κατὰ τὴν ἐποχὴ ἀναμονῆς τῆς ἐσοδείας — τὸ καλοκαίρι — ἰσχυρίζονται πὼς τὸ νῆμα θὰ παρακολουθήσει τὸ βαμβάκι σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν κίνηση τῶν τιμῶν (μεγάλῃ σὲ ὅγκον παραγωγὴ βαμβακιοῦ = πτώση τῆς τιμῆς του = πτώση τῆς τιμῆς τοῦ νήματος). Ὄταν ὁμως ἀρχίζουν οἱ προ-

16. F. Beaujour *Πίνακας τοῦ ἐμπορίου τῆς Ἑλλάδος στὴν Τουρκοκρατία (1787-1797)*. Ἀθήνα 1974, σ. 57-58.

17. "Ο.π., σ. 62, N. Svoronos, *Le commerce de Salonique au XVIIIe siècle* Παρίσι, PUF, 1956, σ. 57, 78 (πίνακας I).

18. Ἡ ἐξειδίκευση ὑπάρχει στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ἀγροτικοῦ νοικοκυριοῦ, ἀνάμεσα στοὺς ἄνδρες καὶ τίς γυναῖκες.

19. Θ.Α./11, 31.

20. Θ.Α./55, 57.

μήθειες νημάτων — από τον Όκτώβριο — βρίσκονται μπροστά σε μία διαφορετική πραγματικότητα, που δεν ακολουθεί το προσδοκώμενο γραμμικό σχήμα²¹. Με βάση αυτές τις εκτιμήσεις, κατασκευάζοντας τον λεπτομερή εποχικό πίνακα της διακίνησης των τιμών βαμβάκιου και νήματος στην τοπική αγορά, θα φτάναμε κατά πάσα πιθανότητα στη διαπίστωση ότι η κίνηση των τιμών των δύο προϊόντων, και κυρίως του νήματος, επηρεάζεται από την —εποχική— αναγκαστική εμπορευματοποίηση της παραγωγής για την κάλυψη της φορολογικής υποχρέωσης²².

Στο πλαίσιο της τοπικής οικονομίας, η ζήτηση βαμβακερού νήματος από τις διάφορες βιοτεχνίες εκφράζεται από τον ανταγωνισμό μεταξύ τους στις προμήθειες της πρώτης ύλης. Οι εξαγωγικές βιοτεχνίες κόκκινων βαμβακονημάτων — γι' αυτές διαθέτουμε άλλωστε ικανοποιητικό αριθμό δεδομένων — αγοράζουν σημαντικές ποσότητες της βασικής πρώτης ύλης²³. Ο ανταγωνισμός, που φαίνεται να επηρεάζει την κίνηση των τιμών εκδηλώνεται είτε ανάμεσα στις βιοτεχνίες βαφής μιάς ή περισσοτέρων κοινοτήτων²⁴ ή ανάμεσα στους κλάδους της βιοτεχνίας που μεταποιεί το βαμβακερό νήμα. Έτσι, οι μεγάλες σε όγκο αγορές νημάτων από τις εταιρείες βαφής των Αμπελακιών, το 1783, ανεβάζουν την τιμή του στην τοπική αγορά²⁵. Το 1784, οι εταιρείες της Αγιάς συναντούν με δυσχερέσκεια, για τον ίδιο λόγο, ύψηλες τιμές της πρώτης ύλης²⁶. τον ίδιο χρόνο ωστόσο, όταν οι Αμπελακιώτες αποσύρονται από την αγορά, έχοντας κάνει τις προμήθειές τους, η τιμή του νήματος μειώνεται²⁷. Η δεύτερη πλευρά του ανταγωνισμού αφορά στη συνάντηση, στην τοπική αγορά, των βιοτεχνιών βαφής με τους «άνυφαντάδες»: η αύξηση της τιμής του ντόπιου νήματος το 1783, αποδίδεται από τις πρώτες στην μεγάλη του ζήτηση από τους δευτέρους²⁸. Η ανταγωνιστικότητα κατά συνέπεια των κόκκινων νημάτων των θεσσαλικών βιοτεχνιών στις απομακρυσμένες αγο-

21. Θ.Α./37, 41.

22. Πβ. Σπ. Άσδραχά, «Αγορές και τιμή του σιταριού στην Ελλάδα το ΙΗ' αιώνα», *Η οικονομική δομή των βαλκανικών χωρών στα χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας, ιε'-ιθ' αι.*, Αθήνα, 1979, σ. 557.

23. Η εταιρεία Χατζηϊωάννου, για παράδειγμα, καταναλώνει κατά μέσο όρο 10.000 οκάδες λευκό νήμα (1797-1800).

24. Άν και η κοινότητα λειτουργεί — και έδω — προστατευτικά.

25. Θ.Α./19, 20.

26. Θ.Α./54.

27. Θ.Α./55.

28. Θ.Α./37, 40.

ρὲς τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης, ἐξαρτώμενη σὲ μεγάλο βαθμὶ ἀπὸ τὸ χαμηλὸ κόστος παραγωγῆς²⁹, καθορίζεται ἐν μέρει ἀπὸ τὶς συνθήκες ποὺ ἐπικρατοῦν στὴν τοπικὴ ἀγορά: ὁ ἀνταγωνισμὸς ἀνάμεσα σὲ αὐτὲς τὶς ἐξαγωγικὲς βιοτεχνίες καὶ σὲ συγγενῇ βιοτεχνικὴ παραγωγή ποὺ προορίζεται σχεδὸν ἀποκλειστικὰ γιὰ τὴν τοπικὴ ἀγορά, ὑποδεικνύει πῶς ἡ τελευταία ὀρίζει τὸ κόστος παραγωγῆς τοῦ βιοτεχνικοῦ προϊόντος, ἐπομένως καὶ τοὺς ὅρους ἐξαγωγῆς τοῦ σὲ ἄλλες ἀγορές.

Θὰ ὑπογραμμίσουμε, πρὶν ἀσχοληθοῦμε μὲ τὴν ὀργάνωση τῶν ἀγορῶν τῆς πρώτης ὕλης, τὰ προβλήματα ποὺ δημιουργοῦν ὀρισμένες ἐννοιες, ποὺ ἀντιστοιχοῦν στὴν ἱστορικὴ σύλληψη τοῦ τόπου, στὰ ἐννοιολογικὰ ἐργαλεῖα τῆς ἐποχῆς. Ὡς πᾶρουμε ὡς δεῖγμα τὶς ἐννοιες «παζάρι» καὶ «κάμπος»: τὸ «παζάρι», ἐκτὸς ἀπὸ τὴ συγκεκριμένη σημασιοδότησή του, προσδιορισμένη κατὰ τόπο καὶ χρόνο, ὑποκαθιστᾷ καὶ τὴν «ἀγορά» στὴν εὐρεία ἐννοια (αὐτὰ παζάρια = ἡ τοπικὴ ἀγορά). Ὁ «κάμπος» (αὐτὰ χωριὰ τοῦ κάμπου) ὡς πρὸς τί θὰ ἀποσαφηνισθεῖ; Πρόκειται γιὰ τὴν πεδινὴ ἔκταση γενικά, γιὰ κάποια περισσότερο συγκεκριμένη περιοχὴ³⁰, ἢ περιορίζεται γεωγραφικὰ παίρνοντας τὴ σημασίαν του σὲ μικρογραφικὴ κλίμακα, ἀνάλογα μὲ τὸν τόπο ἀπὸ ὅπου ὑποδεικνύεται; Τὸ πρόβλημα συνίσταται λοιπὸν στὸν τύπο τῶν προσεγγίσεων μὲ τὶς ὁποῖες πλησιάζουμε σήμερα αὐτὲς τὶς «ἱστορικὲς» ἐννοιες.

Ἡ ἐταιρεία Μαγαλιῶ Χατζηγεωργίου χρησιμοποιοῖ ὡς μόνη ζώνη προμήθειας τῆς πρώτης τῆς ὕλης τὴν τοπικὴ - θεσσαλική. Μοναδικὴ ἀναφορὰ σὲ ἐνδεχόμενες ἀγορὲς νημάτων στὴν Ἀνατολή³¹ γίνεται τὸ 1784, μετὰ τὴ διάλυση τῆς πρώτης καὶ ἐνόψει τῆς σύστασης νέας συντροφιάς³². Ὁ ὄγκος τῆς παραγωγῆς τῆς ἐταιρείας (1782-1784) εἶναι σχετικὰ χαμηλός³³, ὅπως ἐπίσης πρόσφατη εἶναι ἡ εἴσοδος τῆς στὴν βιοτεχνία βαφῆς βαμβακονημάτων, ἢ τουλάχιστον, στὴν ἐμπορευματοποίηση τῆς παραγωγῆς. Τὸ βάρος ποὺ ἔχει ἡ ὀργάνωση τῶν ἀγορῶν τῆς πρώτης ὕλης καὶ ὁ «ἐλεγχος» τῆς παραγωγῆς στὸ ἐπίπεδο τῆς νηματοποίησης εἶ-

29. Σὲ μιὰ περίοδο ποὺ τάση εἶναι ἡ μείωση τῶν τιμῶν τῶν ἀντίστοιχων εὐρωπαϊκῶν προϊόντων, βλ. L. Beron, «Οἱ μεταβολὲς τῶν τιμῶν στὸ ἐμπόριο τῆς Τουρκίας μὲ τὴν Εὐρώπη (ΙΣ'-ΙΘ' αἰῶνας)» *Ἡ οἰκονομικὴ δομὴ*, ὅ.π., σ. 538-539.

30. Βλ. Γ. Φαρμακίδη, *Ἡ Λάρισα. Ἀπὸ τῶν μυθολογικῶν χρόνων μέχρι τῆς προσαρτήσεως αὐτῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα (1881). Τοπογραφικὴ καὶ ἱστορικὴ μελέτη*, Βόλος 1926, σ. 333, ὅπου «κάμπος λέγεται ἐν Θεσσαλίᾳ κατ' ἐξοχὴν ἡ πεδιάς Καρδίτσης - Τρικάλων».

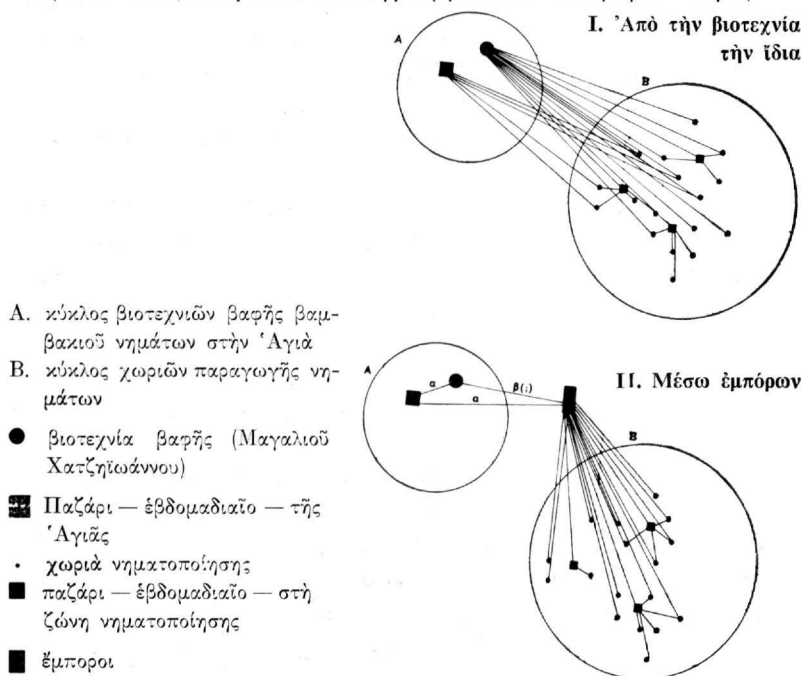
31. Ἀνατολή: ἡ ἐνδοχώρα τῆς Σμύρνης.

32. Θ.Α./60.

33. Σὲ σύγκριση μὲ τὰ ἀντίστοιχα μεγέθη τῆς ἐταιρείας Χατζηγιάννου.

ΑΓΟΡΑ ΝΗΜΑΤΩΝ

(1782-1784, Μαγαλιός Χατζηγεωργίου και Συντροφία - 'Αγιά)

και εμφανή: το μεγαλύτερο μέρος του μεταβλητού κεφαλαίου επενδύεται στην αγορά πρώτων ύλων (80 % περίπου)³⁴, και μάλιστα στην αγορά νημάτων (60 % περίπου)³⁵.

Η αγορά του λευκού νήματος πραγματοποιείται α) είτε μέσω των εμπόρων, οι οποίοι το αγοράζουν στον τόπο παραγωγής και κατόπιν το διαθέτουν στην τοπική αγορά, β) ή από την ίδια την εταιρεία, χωρίς την διαμεσολάβηση των πρώτων³⁶. Στη δεύτερη περίπτωση, οι προμήθειες γίνονται στα χωριά παραγωγής νημάτων και στα παζάρια: την απαιτούμενη ποσότητα συγκεντρώνουν συνεταῖροι, που συνήθως είναι οι υπεύθυνοι των βαφών στα εργαστήρια, βαφείς οι ίδιοι³⁷. Δεν προκύπτει ωστόσο ο τρόπος με τον οποίο γίνονται οι συναλλαγές και η έκταση εξάλλου της ζώνης προμήθειας είναι δύσκολο να υπολογιστεί, γιατί δεν αναφέρονται

34. Θ.Α./74.

35. Θ.Α./74.

36. Θ.Α./44, 11, 39, 47.

37. Θ.Α./4, 14, 15.

χωριά αγορών (ένδειξεις όπως «έξω στα χωριά» δεν μπορούν να προσδιορίσουν με σαφήνεια τον κύκλο όπου πραγματοποιούνται οι αγορές). Είναι ωστόσο πιθανή ή υπαρκτή ενός σχετικά σταθερού δικτύου προμηθευτών: ο φόβος μιας ένδεχόμενης μείωσης της παραγωγής —συνέπεια του χαμηλού ρυθμού πωλήσεων στις κεντρο-ευρωπαϊκές αγορές— έξηγεϊται με τον φόβο της απόλυτης των προμηθευτών³⁸ της πρώτης ύλης³⁹. Είναι φανερό ή προτίμηση των επιχειρηματιών να παρακλίσκουν τους εμπόρους· οι τελευταίοι, εγκατεστημένοι σε κάποιο σημείο που τους συνδέει άφενός με την άμεσο παραγωγή και με τη βιοτεχνία βαφής άφετέρου, αλλάζουν την τιμή αγοράς της πρώτης ύλης⁴⁰— άρα και το κόστος παραγωγής· επί πλέον διαθέτουν νήμα άναμειγμένο, διαφόρων ποιότητων, και για το λόγο αυτό άκατάλληλο προς βαφή⁴¹.

B.

Διαφορετικές οικονομικές συμπεριφορές, σχετικά με την όργάνωση των προμηθειών της πρώτης ύλης, συναντούμε δεκαπέντε χρόνια άργότερα, σε επιχείρηση της ίδιας κωμόπολης· επί πλέον, τα τεκμήρια που άφορούν στην εταιρεία Χατζήϊωάννου είναι σημαντικότερα, σε όγκο και ποιότητα, από τα αντίστοιχα της προηγούμενης εταιρείας.

Πρώτη ύλη των βιοτεχνιών βαφής, και σε αυτήν την περίοδο, άποτελεί το νήμα. Οι συνθήκες της τοπικής παραγωγής βαμβακιοϋ, έπομένως και του νήματος, καθορίζουν, ως ένα βαθμό, την έκλογή ζωνών προμήθειας, ή, πιο συγκεκριμένα, την μερική μετατόπιση προς τη ζώνη της Άνατολής. Πριν προχωρήσουμε στην άποσαφήνιση των όρων που ώθούν τις εταιρείες προς άπομακρυσμένη ζώνη άγορών, θα δώσουμε μία συνοπτική εικόνα των σχέσεων βαμβακιοϋ και νήματος στην τοπική αγορά, όπως παρουσιάζεται στο άρχείο της εταιρείας.

Το 1797, ο χαμηλός όγκος παραγωγής βαμβακιοϋ, άποτέλεσμα των κλιματολογικών συνθηκών (άνομβρία), συντελεί στη σχετική έγκατάλειψη της τοπικής αγοράς και τη συμπλήρωση των άναγκών ποσοτήτων νημάτων από την μικρασιατική ζώνη⁴²—είναι χαρακτηριστικό άλλωστε αυτό του τύπου των βιοτεχνιών ή έξάρτησή τους από τους κύκλους της

38. «Μουστερήςδες» όπως άναφέρονται.

39. Θ.Α./4.

40. Κατά 10 παράδες στην όκά. Θ.Α./11,39.

41. Θ.Α./11,39.

42. Θ.Α./200, 204, 205, 207.

άγροτικῆς παραγωγῆς: ἡ κίνηση ἐπομένως πρὸς ἄλλες ζῶνες προμήθειας εἶναι καὶ νέα συμπεριφορὰ — προσπάθεια αὐτονόμησης ἀπὸ τὸν «φυσικὸν» κύκλο τῆς ἀγροτικῆς παραγωγῆς. Τὸ 1798, ἀντίθετα, ἡ ἐσοδεία τοῦ βαμβακιοῦ εἶναι πλούσια καὶ ἡ τιμὴ του δείχνει πῶς σημειώνει πτώση· τὸ νῆμα ὥστόσο, ἀντὶ νὰ παρακολουθήσει τὸ βαμβάκι, ἐξοκολοῦθεῖ νὰ κινεῖται στὰ προηγούμενά του ἐπίπεδα⁴³. Ἡ τελευταία ἀτυγχονία στὴ διακύμανση τῶν τιμῶν τῶν δύο προϊόντων διαγράφεται οὐσιαστικὰ μέσα ἀπὸ τὴν κίνηση τῆς τιμῆς τοῦ νήματος (τὰ ἀρχεῖα τῶν ἐπιχειρήσεων, ὅπως εἶναι φυσικὸ, ἀναφέρονται περισσότερο στὸ τελευταῖο). Ἡ μὴ σύμπτωση ἐπομένως τῆς κίνησης τῶν τιμῶν βαμβακιοῦ καὶ νήματος δὲν προκύπτει ἀπὸ τὴν ἑλλειψη τοῦ ἀκατέργαστου προϊόντος· ἀντίθετα ἡ θεσσαλικὴ ζώνη προμήθειας δείχνει πῶς παραμένει ἀνοικτὴ στὶς βιοτεχνίες βαφῆς. Αὐτὸ φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴ συμπληρωματικὴ θέση τῆς μικρασιατικῆς ζώνης ὡς πρὸς τὴν τοπικὴ: ἓνας πρόχειρος ἀπολογισμὸς⁴⁴ τῶν ἀγορῶν νημάτων ἀπὸ τὴν ἐταιρεία Χατζηϊωάννου ὑποδεικνύει ὅτι τὸ 1/3 περίπου τῆς πρώτης ὕλης προέρχεται ἀπὸ τὴν Ἀνατολή· τὸ ὑπόλοιπο εἶναι τοπικὸ νῆμα.

Τὸ συνδυασμὸ ζωνῶν προμήθειας περιγράφουν οἱ ἐξῆς παράμετροι:

— ἡ ποιότητα τοῦ νήματος, ἄρα καὶ ἡ ἀνταγωνιστικότητά του στὶς κεντρο-ευρωπαϊκὰς ἀγορές· τὸ ἀσιατικὸ νῆμα, ψιλὸ καὶ κοντό, θεωρεῖται καλύτερο ἀπὸ τὸ θεσσαλικό⁴⁵.

— ἡ προσπάθεια νὰ ἀποφευχθεῖ, ὡς ἓνα ὁρισμένο βαθμὸ, ἡ ἐξάρτηση ἀπὸ τοὺς κύκλους παραγωγῆς τοῦ βαμβακιοῦ στὴν τοπικὴ ζώνη, μὲ τὴν ἀσφαλιστικὴ δικλείδα τῆς συμπληρωματικῆς — καὶ μακρινῆς — ζώνης προμήθειας· ἡ δυνατότητα ἔτσι μιᾶς βιοτεχνικῆς παραγωγῆς χωρὶς ἐκπλήξεις διευρύνεται σημαντικὰ.

— τὸ εὔρος τῶν ἐπιχειρήσεων· ἡ προσφυγὴ στὴ μικρασιατικὴ ζώνη εἶναι ταυτόχρονα ἐνδεικτικὴ τοῦ οἰκονομικοῦ μεγέθους μιᾶς ἐταιρείας· μιὰ μικρὴ βιοτεχνία βαφῆς δὲν μπορεῖ — καὶ δὲν ἔχει ἴσως τὴν ἀνάγκη — νὰ κινηθεῖ πρὸς ἀπομακρυσμένη ζώνη προμήθειας.

— ἡ χρῆση καὶ ἐξυπηρέτηση ἀπὸ δύο πηγὰς παραγωγῆς τῆς πρώτης

43. Θ.Α./229, 230.

44. Μὲ βάση τὰ δεδομένα τοῦ ὅγκου τῆς πρώτης ὕλης ποὺ ἀγοράζεται στὴν Ἀνατολή, τῶν συναλλαγματικῶν ποὺ διακινεῖται ἀνάμεσα στὴ Σμύρνη καὶ τὴ Βιέννη, καὶ τῆς σχέσης τους μὲ τὰ ἀντίστοιχα μεγέθη τοῦ συνολικοῦ ὅγκου τῆς παραγωγῆς.

45. Θ.Α./248.

ύλης, υποδηλώνει την προσπάθεια να αποφευχθεί η ύψηλη τιμή αγοράς, με την έκλογη της ζώνης προμηθειών στην οποία η τιμή του νήματος κινείται σε χαμηλότερα επίπεδα· δεν υπάρχει ποτέ εξάλλου αποκλειστική χρήση της μιᾶς ή της ἄλλης ζώνης⁴⁶. Ὡστόσο — και με βάση τὰ δεδομένα ποὺ διαθέτουμε — ἡ έκλογη της μικρασιατικῆς ζώνης προμήθειας δὲν γίνεται με ἄξονα τὴν ἐπικερδέστερη ἀγορά· ἐπὶ πλεόν, στὴν τιμὴ ἀγορᾶς τοῦ νήματος τῆς Ἀνατολῆς, πρέπει νὰ συνυπολογίσουμε τὰ ἐξοδα παραμονῆς ὅσων ἀποστέλλονται γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτό, τὸ κόστος τῆς θαλάσσιας μεταφορᾶς, τὸν τελωνειακὸ φόρο ποὺ πληρώνεται στὴ Σμύρνη⁴⁷.

—ὁ ρυθμὸς παραγωγῆς ἐνὸς ἐργαστηρίου⁴⁸ καὶ ἡ σχετικὰ πολὺπλοκη διαδικασία τῆς βαφῆς, συγκριτικὰ μετὰ τὴν ὕφανση. Ὅσο περισσότερο ὁ ρυθμὸς παραγωγῆς ἀποβάλλει τὸν ἐποχικὸ του χαρακτήρα καὶ τείνει νὰ καλύψει ὅλο καὶ μεγαλύτερο μέρος τοῦ ἔτους⁴⁹, τόσο περισσότερο ἀπαιτεῖται καλύτερη ὀργάνωση τῶν προμηθειῶν πρώτης ὕλης. Τὴν ἄνοιξη τοῦ 1800, ἐνῶ ἀναμένεται ποσότητα νημάτων ἀπὸ τὴν Σμύρνη, ἡ ἐταιρεία Χατζηγιάννου ἀναγκάζεται νὰ προμηθευτεῖ ντόπιο νῆμα, ὥστε νὰ μὴ διακοπεῖ ἡ βαφὴ στὰ ἐργαστήρια⁵⁰ — ἂν καὶ φαίνεται πῶς σὲ αὐτὴ τὴν ἀπόφαση ὀδηγεῖ καὶ τὸ πρόβλημα τῆς ἐλλειψῆς εἰδικευμένων τεχνιτῶν συνδυασμένο μετὰ τὸ φόβο τῶν «ἀπολύσεων»⁵¹.

—οἱ ἀνταγωνιστικὲς, τέλος, συνθῆκες ποὺ ἐπικρατοῦν στὴν τοπικὴ ἀγορά· κατὰ τὰ ἔτη 1797-1800, ἡ ζήτηση βαμβακερῶν νημάτων ἀπὸ τοὺς κλάδους τῆς τοπικῆς ὕφαντουργίας παραμένει σταθερή· οἱ ἐπιχειρηματίες τῶν βιοτεχνιῶν βαφῆς τοὺς κατηγοροῦν ὡς ὑπαίτιους τῆς ἀνόδου τῆς τιμῆς τῆς πρώτης ὕλης⁵².

α) Μικρασιατικὴ ζώνη

Θεωρητικά, μιὰ — ὅποιαδήποτε — βιοτεχνία βαφῆς νημάτων στὴν Θεσσαλία ἔχει τὶς ἐξῆς δυνατότητες προμήθειας τοῦ μικρασιατικοῦ νή-

46. Θ.Α./196, 203, 214, 217.

47. Τὸ 1795 εἶναι 1 γρόσι στὸ κιντάξι, βλ. Archives du Ministère des Affaires Etrangères, Smyrne, t. 31, an 4, p. 53-54v.

48. Ἡ ἐταιρεία Χατζηγιάννου ὑπολογίζει, τὸ 1798, στὴ βαφὴ 1800 περίπου ὀκτάδων νήματος τὸν μῆνα (Θ.Α./225).

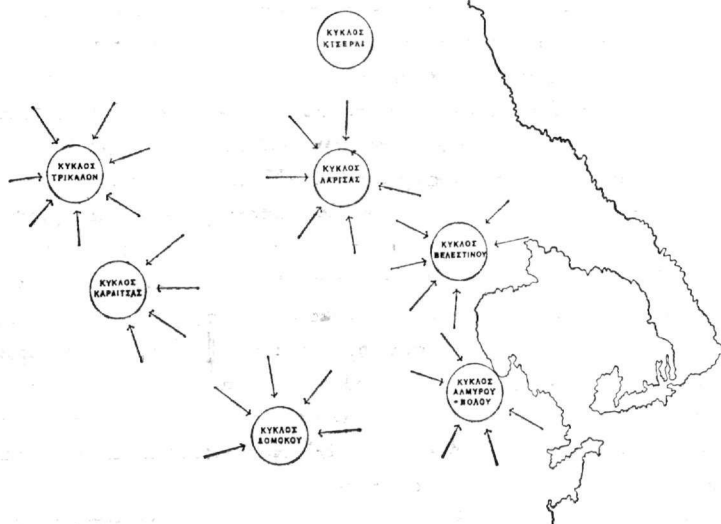
49. Ποὺ συμβαίνει μετὰ τὴν ἐταιρεία Χατζηγιάννου.

50. Θ.Α./262.

51. Θ.Α./213, 248.

52. Θ.Α./217, 214, 249.

ΖΩΝΕΣ ΒΑΜΒΑΚΟΚΑΛΛΙΕΡ-
ΓΕΙΑΣ - ΝΗΜΑΤΟΠΟΙΗΣΗΣ
ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΙΑ
(άρχες 19ου αιώνα).

ματος: i) να το αγοράσει ή ίδια, είτε με τους μόνιμα εγκατεστημένους στην περιοχή αντιπροσώπους της — ή περίπτωση της «κοινής» συντροφιάς των 'Αμπελακιών — ή στέλνοντας, σε τακτά χρονικά διαστήματα, ανθρώπους της στην Μικρά 'Ασία, ii) να το προμηθευτεί με παραγγελία σε ελληνικό εμπορικό οίκο της Σμύρνης και iii) να το αγοράσει στη Θεσσαλία. Στην πραγματικότητα, και τουλάχιστον με τις μέχρι αυτή τη στιγμή γνώσεις μας, η πρώτη πρακτική είναι εκείνη που επικρατεί.

Η τρίτη, ή μεταφορά δηλαδή και το εμπόριο στην Θεσσαλία μικρασιατικής προέλευσης νήματος δεν φαίνεται πιθανή. Οι βιοτεχνίες εξ'άλλου αγοράζουν το μικρασιατικό νήμα για τις δικές τους αποκλειστικές ανάγκες.

Η εταιρεία Χατζηϊωάννου προμηθεύεται νήματα από την ενδοχώρα της Σμύρνης, στέλνοντας βαφείς της συνήθως, στον τόπο παραγωγής τους⁵³. Οι τελευταίοι φεύγουν γύρω στο Σεπτέμβριο και κατά το τέλος του 'Απριλίου, εποχή που σταματούν οι αγορές, εγκαταλείπουν την ασιατική Τουρκία⁵⁴. Οι παραλαβές της πρώτης ύλης στην 'Αγιά αρχίζουν τον

53. Θ.Α./212, 254, 186.

54. Θ.Α./212, 222, 267.

Ίανουάριο περίπου και συνεχίζονται μέχρι την αρχή του καλοκαιριού⁵⁵. και οι άγορές γίνονται σταδιακά, με συναλλαγματικές 1.500-2.000 φιορινιών την κάθε φορά⁵⁶. Είναι βέβαιο ότι δύο επιχειρήσεις της 'Αγιάς προμηθεύονται με τον παραπάνω τρόπο νήματα από την 'Ανατολή: αυτή που αναφέρουμε και η εταιρεία Χατζηαποστόλη Χατζηπαπαθεοκλήτου⁵⁷. 'Ας σημειωθεί πως η μεταφορά ακολουθεί πάντοτε το θαλάσσιο δρόμο Σμύρνης - Βόλου.

β) Θεσσαλική ζώνη

Η άσάφεια, που επισημάναμε στα προηγούμενα, των πηγών, ως προς έννοιες γεωγραφικού περιεχομένου, ισχύει και για τα τεκμήρια των ετών 1797-1800. η αγορά νημάτων «από έξω»⁵⁸ υποδεικνύει αγορά πραγματοποιούμενη έξω από την 'Αγιά ή υποδηλώνει προμήθεια από σχετικά απομακρυσμένη περιοχή; Γιατί, στα χρόνια αυτά, η έκταση της ζώνης προμηθειών, σύμφωνα με τις ενδείξεις, συμπίπτει με το χάρτη της βαμβakoπαραγωγής. Βέβαια είναι η αγορά νημάτων από την εταιρεία Χατζηϊωάννου στα χωριά της περιοχής Βελεστίνου⁵⁹. Τα νήματα της περιοχής 'Αλμυρού θεωρούνται ακριβά και ακατάλληλα προς βαφή, αν και αναφέρεται μεγάλη σε όγκο παραγωγή⁶⁰. Τα χωριά του Δομοκού προμηθεύουν, το 1800, την πρώτη ύλη στην εταιρεία Χατζηαποστόλη Χατζηπαπαθεοκλήτου⁶¹. Τέλος, η αναφορά στο «κεραμιδιώτικο» νήμα —απρόσιτο όμως, καθώς μεταφέρεται από τον 'Αμπτή πασά στον Τύρναβο⁶²— υποδεικνύει σχετικά διευρυμένη τοπική ζώνη αγορών της πρώτης ύλης.

Η προμήθεια των νημάτων γίνεται από τον 'Οκτώβριο μέχρι και τον 'Απρίλιο —αυτός είναι τουλάχιστον ο στόχος των επιχειρηματιών.

55. Θ.Α./286, 213, 197, 205, 267.

56. Θ.Α./205, 218, 200.

57. Θ.Α./193.

58. Θ.Α./214.

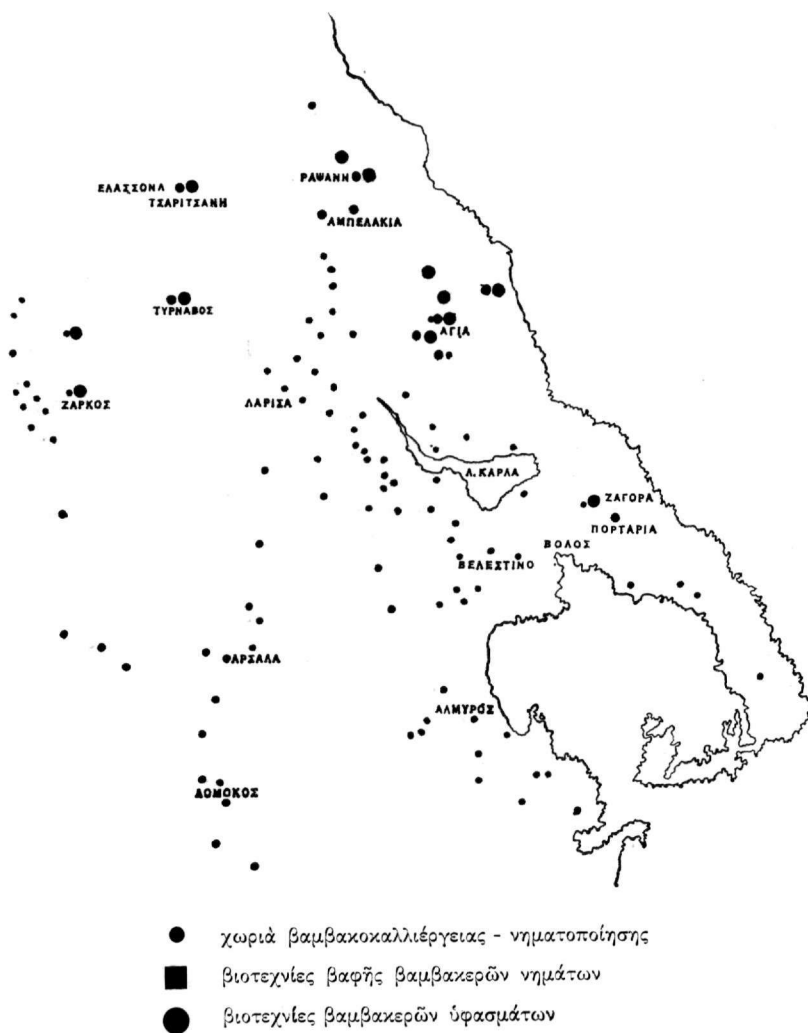
59. Θ.Α./232.

60. Θ.Α./214.

61. Θ.Α./256· σημειώνουμε ότι για τα νήματα αυτά αναφέρεται πως η Θεσσαλονίκη «ἀνιβαλλάρει» την τιμή τους (Θ.Α./257)· είναι πιθανό να γίνεται εμπόριο (έξαγωγικό;) λευκών νημάτων της περιοχής.

62. Θ.Α./214· υποθέτουμε ότι πρόκειται για το Κεραμίδι της δυτικής Θεσσαλίας (πεδιάδα Τρικάλων) που το 1887 αναφέρεται ως «domaine», βλ. F. Gos-L'agriculture en Thessalie. Petite étude d'économie rurale et d'agriculture comparée. Παρίσι, G. Masson, 1884, σ. 29. Για το Κεραμίδι της 'Ανατολικής Θεσσαλίας δεν διαθέτουμε ενδείξεις βαμβakoκαλλιέργειας.

ΧΑΡΤΗΣ
ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ - ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ ΒΑΜΒΑΚΙΟΥ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΙΑ

περίοδο που όπως είδαμε συμπίπτει με τη χαμηλή απασχόληση στους αγρούς και την μετατόπιση του βαμβακιού σε νήμα. Η μεταφορά της πρώτης ύλης —σε αντίθεση με τον τρόπο όργανωσης των άγορών κατά τα έτη 1799-1800— γίνεται από τους «μουστερῆδες» στον τόπο έπεξεργασίας-βαφής της, δηλαδή στην 'Αγιά⁶³: αν οι τελευταίοι είναι οι παραγωγοί και όχι οι έμποροι —αυτοί δέν αναφέρονται ποτέ στα τεκμήρια των ετών 1797-1800— έξυπακούεται ο σχετικός έλεγχος της παραγωγής νημάτων από τις βιοτεχνίες βαφής καθώς υπάρχει μάλιστα παραγορά-παραγγελία συγκεκριμένων ποσοτήτων βαμβακερών νημάτων. Αποκλείουμε την τυχαία συνάντηση, στο παζάρι της 'Αγιάς για παράδειγμα, προμηθευτών και αγοραστών: έχουμε το δεδομένο συγκεκριμένης ποσότητας πρώτης ύλης που περιμένει ή εταιρεία προς βαφή⁶⁴, επί πλέον ή προμήθεια στο παζάρι (της 'Αγιάς;) θεωρείται δυσμενής συνθήκη αγοράς καθώς εκεί αγοράζουν και οι ύφαντές⁶⁵. Θεωρούμε μάλιστα πιθανή την υπόθεση —όπως και στην προηγούμενη περίοδο— σταθερού δικτύου προμηθευτών: υπάρχει ο φόβος της μεταστροφής των προμηθευτών προς άλλους αγοραστές, αν οι βιοτεχνίες βαφής σταματήσουν την προμήθεια νημάτων από τους πρώτους⁶⁶. Θα ήταν ωστόσο παρακινδυνευμένο το σχήμα που θα «μετέφερε» τον κάθε παραγωγό της πρώτης ύλης από το χωριό του στο χωρό έπεξεργασίας-βαφής της (με το δεδομένο της άπουσίας διαμεσολαβητικής λειτουργίας των εμπόρων). Στο πρόβλημα ίσως μπορεί νά δοθεί απάντηση, αν αποδειχθεί ότι ή παραγορά-παραγγελία πραγματοποιείται ανάμεσα στη βιοτεχνία βαφής αφενός και στην κοινότητα, προμηθευτή της πρώτης ύλης, αφετέρου⁶⁷.

Μαρία Σταματογιαννοπούλου

63. Θ.Α./214, 232, 238.

64. Θ.Α./219, 214.

65. Θ.Α./214, 252.

66. Θ.Α./238, 200.

67. Όπως συμβαίνει με άλλα προϊόντα.